

נתקבלו במערכת

ספר יורה דעה. קיצור, סיכום השיטות, חקרי הלכות. [הרב יהושע ענבל].
מודיעין עילית, תשע"ג. 2 כרכים. (08-9743681)

הרב ענבל הוא מראשי כולל 'קטורת תמיד' בקרית ספר. בתקופה שלמד עם 'חברים מקשיבים' את שו"ע חלק יורה דעה כסדר, אסף וסיכם בבקיאיות מופלגת את שיטות הראשונים וגדולי האחרונים ומפרשי השו"ע ומחברי ספרי השו"ת בכל נקודה שבכל עניין שבו עוסק סעיף אחר סעיף לאורך כל שולחן ערוך יורה דעה, ובמשך הזמן החליט לחבר על פי זה ספר שיהווה כעין השלמה לשו"ע יו"ד. הוא חילק את הדברים - את עיקרי השיטות ומקורותיהם רשם בקיצור ב'פנים', ואת ההרחבות שבהן דיונים והערות ודעות נוספות עד אחרוני זמננו הדפיס כהערות סביב והוסיף להן את דיוני והכרעותיו, וכך הוציא לאור חיבור ענק בכמותו ומיוחד באיכותו. בכתב קטן, באותיות צפופות, הצליח המחבר לדחוס בכ-1300 עמודים כמות עצומה של חומר, כך שלפני המעיין פרוס, בקיצור נמרץ, כמעט כל מה שאמרו האחרונים על כל פרט הלכתי הנמצא במאות הסעיפים של שולחן ערוך יו"ד. המחבר ויתר על ציטוט לשון השו"ע ועל החלוקה המקובלת לסעיפים, ניסח מחדש חלק גדול מכותרות הסימנים, הוסיף מפתחות מסוגים שונים, וכך הספר התמציתי הזה ממלא את תפקידו בנאמנות.

כך למשל בסי' קטז העוסק בדברי מאכל שיש בהם סכנה, מאריך הרב ענבל בדיני משקה מגולה שאסרוהו חז"ל - אבל התיירוהו בעלי התוספות בטענה 'שאינן נחשים מצויים בינינו' וכמותם פסקו השו"ע והרמ"א, והביא לעומתם את דעת הגר"א ב'מעשה רב' שהחמיר בדבר מאוד, כפי פשטות דברי חז"ל ופסק הרי"ף והרמב"ם. הרב ענבל תמה על כך שבביאור הגר"א על השו"ע שתק הגר"א ורק הביא מקור לדברי השו"ע מבעלי התוספות המקילים, בעוד שמחבר 'מעשה רב' מעיד שלמעשה החמיר הגר"א בכך מאוד, כפי שורת דינא דגמרא. וכאן האריך המחבר לדון על היחס בין ביאור הגר"א לספר 'מעשה רב', והגיע למסקנה שהרבה דברים בספר זה מעוררים ספק בדיוקם, ומנה כמה פרטי הלכה המובאים בספר 'מעשה רב' שלגביהם חלק מתלמידי הגר"א חלקו על עדות מחבר 'מעשה רב'; מכאן הגיע למסקנה שקשה לסמוך על ספר זה, בעיקר במקרים בהם בביאור הגר"א משמע אחרת. אבל לענ"ד דבריו תמוהים, מפני שידוע שהגר"א כתב את כל ביאוריו על השו"ע רק עד גיל ארבעים, ורבי יששכר בר בעל 'מעשה רב' תיאר את הנהגותיו של הגר"א בימי זקנותו, והאם אין זה מסתבר שבין השנים הרבות האלו שינה הגר"א את דעתו בכמה נושאים הלכתיים? בעיקר שהעדויות על החמרת הגר"א בדין משקה מגולה וכד' מתאימות מאוד לשיטתו הכוללת לפסוק כפי פשטות דברי חז"ל, ולא להיות מחויב לפירושי ראשונים ואחרונים שאין דבריהם מתאימים לעיקר פשטות הסוגיא!

לשני כרכי 'יורה דעה' נוסף כרך שלישי בשם 'יורה אורח' בן למעלה משש מאות עמודים, גם הוא כתוב באותיות קטנות וצפופות, ובו שבעים סימנים בהם בירורי הלכה בנושאים שונים בכל חלקי השו"ע, ביניהם כמה עניינים 'כבדים' במיוחד: סי' יט עוסק בהגדרת רשות הרבים דאורייתא לעניין שבת, כאשר במרכז הדיון השאלה האם כדי להיות רשות הרבים

חייב המקום גם להיות שייך לרבים; המחבר עובר מסוגיא לסוגיא ומראשון לראשון, ובס"ה מעיר שבעים הערות בנושא זה. סימנים סז-סח עוסקים בשיעורי תורה, מידות האורך ומידות הנפח והיחסים ביניהם. המחבר, בתמצות שמאפיין את כל הספר, אינו מדלג על שום עניין חשוב הראוי להיכתב בנושאים אלו, כשהוא פותח בהתנצלות: 'ואמרתי לבאר מעט דברי הקדמונים בסוגיא זו, הגם שרבים דברו בו - מ"מ אין בית מדרש ללא חידוש'... הכרך מסתיים בקונטרס בהלכות דיינים, ומפתחות מפורטים לכל הכרכים.

אני חייב להודות ששם הספר 'יורה דעה' אינו לטעמי; שם זה שמור לספר 'יורה דעה' עצמו - הספר העוסק בענייני איסור והיתר מתוך ארבעת הטורים שכתב ר' יעקב בן הרא"ש, ולמה לקרוא לספר הדין בדעות האחרונים כסדר שו"ע יו"ד בשם שבו נקרא הספר המקורי? דבר דומה אירע עם הספר 'שולחן ערוך' על הלכות קידושין וגירושין וכו' לר' שלמה חלמה בעל מרכבת המשנה, אך מדובר בתקופה קדומה בהרבה, כאשר ספר שולחן ערוך של רבי יוסף קארו עדיין לא נחשב אז כספר פסיקה מרכזי בפני עצמו - הוא עוד עמד אז בצלו של ספר 'בית יוסף' אותו הוא מקצר.

ספר זרע קודש השלם. על התורה והמועדים וליקוטים. ממרן רבנו הקדוש רבי נפתלי צבי הורוויץ מראפשיץ. מהדורה חדשה עם מראי מקומות, ציונים, הארות, השוואות, מפתחות ותולדות. אשדוד, מכון הדרת חן, תשס"ט. 4 כרכים. (08-8676157)

דברי התורה והחסידות שנשא רבי נפתלי צבי מרופשיץ זצ"ל נפוצים מאוד בעולם החסידות. ספרו המרכזי הוא הספר 'זרע קודש' שיצא לאור לראשונה בשנת תרכ"ח במהדורה משובשת, ושוב בשנת תרס"ח במהדורה מתוקנת יותר. עתה יוצא הספר לאור כלול בהדרו ממש - הוא פוסק וקוטע מחדש, תוקנו מאות תיקונים ונפתחו אלפי ראשי תיבות (אך לא ראשי תיבות של ענייני הקבלה), נוסף מדור על הדין בשם 'חומר בקודש' שבו הרחבות והסברים לדברי הרב הקדוש מרופשיץ, צוינו מראי מקום לכל פסוק ולכל גמרא ולכל מדרש ומקור שהביא הרב המחבר (ובשעת הצורך המקורות הובאו בלשונם), ונעשו השוואות לדברי הרבי זצ"ל בכל כתביו. כמו כן הובאו מקבילות מספרי גדולי החסידות בכל הדורות, בהם מספרי בניו ובני בניו, תלמידיו ותלמידי תלמידיו של הרנ"צ מרופשיץ, והדברים שלמים ומאירים. לסדרה הזו נוספו גם ספרי תלמידיו 'אילה שלוחה' ו'אמרי שפר' והספר 'ליקוטי מהר"ם' מאת אביו הרב מליסקא. בסוף הספר נוסף לקט רחב של סיפורים על רבנו, ומפתחות מפורטים לאוצר הבלום שבארבעת הכרכים הגדושים האלו.

בכרך השני, בדבריו על פרשת 'חוקת', מובא הסברו של הרבי זצ"ל מדוע התגובה האלוהית לטענת בני ישראל 'ונפשנו קצה בלחם הקלוקל' הייתה דווקא לשלוח נחשים שרפים. הוא מסביר שהקב"ה רצה להמחיש את הנהגתו האלוהית ביציאת מצרים, הנהגה שהיא מעל לטבע, דווקא בכך שהלחם והמים יהיו אלוקיים, לחם מן השמים ומים מן הסלע; אולם החלשים שבישראל בקשו דווקא הנהגה טבעית, הם חששו מכך שהם אוכלים מן ו'מכניסים ולא מוציאים', ועל כך באו בטענה כלפי ה'. בא הקב"ה והביא להם את בתגובה את הנחש, שהוא היה זה שפיתה את אדם הראשון וחוה בטיעונים של נס מול טבע, והוא זה שגרם להם לעזוב את העולם האלוהי בו חיו בגן עדן ולעבור לעולם טבעי מחוצה לו. ובעקבות ארס הנחשים, רק מי שנשא עיניו השמימה ושיעבד את לבו לאביו שבשמים, והאמין בלב שלם שעיקר הנהגתו של רבש"ע היא מחוץ לטבע - רק הוא התרפא...

ושננתם לבנותיך. מפירות בית המדרש על שם ריבה קושיצקי ע"ה. אלקנה

רחובות, מכללת אורות ישראל, תשע"ג. 305 עמ'. (03-9061234)

לימוד התורה לנשים הוא סוגיה אקטואלית ונפוצה; מחד - 'לא תהא כוהנת כפונדקית', ואם בימינו נשים לומדות לימודים אקדמאיים ברמה הגבוהה ביותר לא יתכן שהן תלמדה לימודים תורניים ברמה של בי"ס יסודי; מצד שני - שינוי דראסטי-מדי של ההדגשים המקובלים בחיים היהודים של כולנו הוא מתכון לתקלות חינוכיות וציבוריות, שיגרמו לעיתים לשינויים בלתי הפיכים שלא יהיו טובים לא לשמים ולא לבריות. מכללת 'אורות ישראל' החליטה לאחוז את החבל בשני הקצוות: נפתחה מדרשה לבנות בשם 'ושננתם לבנותיך' העוסקת בלימודי יהדות באופן מעמיק, אולם בהגדרה ברורה שאין הלימוד בה חלק מחובות הבסיס של בנות המכללה ותלוי ברצונן בלבד.

בחוברת 'ושננתם לבנותיך' נלקטו עבודות הלכתיות בכתב שכתבו בנות המדרשה והצוות המנחה אותן, במגוון של נושאים: הקרבת קרבנות בזמן הזה, חיוב כסוי ראש לנשים, היבטים הלכתיים של יום העצמאות, פולמוס מצות המכונה, גדרי איסור 'לפני עיור', מצוות בני נח, ברכת הזימון לנשים ועוד. נמצא בחוברת גם מאמר ארוך ומקיף של נשיא המכללה הרב פרופ' נריה גוטל בנושא - איך לא - תלמוד תורה לנשים, ובו הוא מציג את הגישות השונות לנושא זה במשך הדורות, נותן לכל גישה את הלגיטימציה שלה, ומתאר את התהליך ההיסטורי-חברתי שגרם לשינויים שחלו בלימוד תורה לנשים בדורות האחרונים, שינויים המשפיעים על כולנו. לדעתו לימודי רשות מעמיקים, בדיוק כפי שהדברים נעשים במדרשה שהוא הקים, הם הדגם האופטימאלי. לדבריו 'הרכבת' (של לימודי התורה לנשים) כבר יצאה לדרך, ומעתה נותר רק להשתדל להשפיע על הנתים בה תיסע, בין קיבעון לחדשנות, בשביל-זהב זהיר ומבוקר.

עשה לך רב. הלכה ואקטואליה לבית היהודי. תשובות קצרות בהלכה מאת רבי

משה מרדכי טוביאס. עורך: הרב חנוך טוביאס. קדימה-צורן, תשע"ג. רסח עמ'.

(09-8990811)

הישוב קדימה שבשרון, בין נתניה לכפר סבא, הוא ישוב עירוני-כפרי ובו כעשרת אלפים תושבים שרק חלקם שומרי מצוות ולאחרונה הוא אוחד מוניציפאלית עם הישוב צורן הסמוך לו למועצה מקומית אחת. רבו הנמרץ, הרב משה מרדכי טוביאס, החל לפני עשור להוסיף על פעליו הרבים גם עלון שבועי בשם 'ערב שבת' בעריכת בנו הרב חנוך, שפינת ההלכה שבו הפכה לפופולארית ביותר; מדובר על פסקי הלכה קצרים, מנוסחים באופן ברור ורהוט, ובשוליהם מראי-מקום מפורטים. לאחר למעלה ממאה גיליונות הוחלט לצרף את פינות ההלכה האלו לספר מהודר, ולהוסיף להם בירורי כשרות מקצועיים של בן אחר - הרב מנחם מנדל טוביאס. כך עברו פינות הלכה מ'חיי שעה' בעלונים השבועיים ל'חיי עולם' על מדף הספרים, שינוי שעשה להם אך טוב: כשמונים פרקים קצרים מחולקים לתשעה מדורים - שבת, חג ומועד, שולחן יהודי, ברכות, תפילה, במעגל החיים, שמייטה, 'על שולחן הרב', ו'בירורי הלכה', ובתוספת מדור בשם 'למהדרין' העוסק בענייני כשרות בעידן המודרני מאת הבן ר' מנחם מנדל. כך למשל אחד הפרקים עוסק בתולעי האניסקים המצויים בבשרם של דגי ים רבים (סלמון, מקרל, מטיאס ועוד), תוך הסבר על תיאוריית האביוגנזה (הבריאה הספונטנית) מול התיאוריה המקובלת היום שכל חי נברא בתהליך ביולוגי מחזורי שלם, על האפשרות שהעובדה שתיאוריית האביוגנזה אינה מקובלת היום משמעותית להלכה, ועל

הגישות השונות בין הפוסקים בהתייחסות לסתירות-לכאורה בין המדע להלכה בכלל. מעט המחזיק את המרובה.

יסוד האחדות. עיונים בענייני האחדות וההרמוניה בבריאה. יצחק אמיתי.

טנא, תשע"ג. 51 עמ'. (morag888@gmail.com)

הרב איציק אמיתי הוא חקלאי ומחנך, לשעבר מתושבי עצמונה ומורג שבגוש קטיף, ומאז הגירוש מתושבי הישוב טנא שבהר חברון. בחוברת שכתב והדפיס נמצאים שמונה פרקים של בירורים אמוניים, העוסקים באחדות ה' המתגלה בעולם ע"י מציאות המקשרת בין מערכות שונות, על ירידת הברכה לעולמות ע"י אמצעי, ועל היחס של המקום, הזמן והנבאים לחיבור האחדותי הזה, ותיאור התפתחותו וכוחותיו של האדם בתוך אחדות הבריאה הזו. הדברים העמוקים מבוססים על כתבי המקובלים, גדולי החסידות ובעלי המחשבה לדורותיהם (במיוחד על כתבי הרב קוק זצ"ל), והם מוכנים, פיסקה פיסקה, להיות כעין סולם שיעלה את המתעמק בו לגובהי אמונה ומחשבה ישראלים מקוריים.

קונדיטון. מזיגה ראשונה. לשאלת החרם על ספרד, ואסון הטיטאניק מנקודת

מבט יהודית. יחיאל גולדהבר. ירושלים, תשע"ג. רד עמ'. (052-7659955)

הרב גולדהבר הוא אחד החוקרים התורניים המעולים בזמננו. עשרות מאמריו ומחקריו מציגים תמיד לפני הקורא דבר שלם, סגירת מעגל, תיאור כולל ומקיף של הנושא הנחקר על כל צדדיו ופרטיו. בקיאותו היוצאת מן הכלל בספרות התורנית והמחקרית וההיסטורית, גם במקורות הפחות מצויים - כתבי עת נידחים, ספרי יובל וזיכרון, עיתונות יהודית בכל השפות ומכל הגלויות ועוד ועוד, וכן חריצותו המופלגת, גורמים שלא תישאר אבן שלא נהפכה בנושא שאותו החליט הרב יחיאל לבחון, לבדוק ולחקור.

בספר זה שני מחקרים בלבד, כל אחד מהם מהווה סוגיה היסטורית-הלכתית-תורנית כבדה ורבת פנים: הראשון כולל בירור סופי ומוחלט של השאלה האם היה או לא היה חרם על כניסת יהודים לארץ ספרד אחרי הגירוש של שנת רנ"ב, ואם כן - מי ומתי קבע אותו, ומה תוקפו היום? במחקר תורני-היסטורי בן כמעט מאה עמודים מתחיל הרב גולדהבר מבראשית - מתאר את ספרד היהודית בפארה ובחורבנה, מציג את השתלשלות השמועות על קיומו של חרם על כניסת יהודים לספרד, מברר את הרקע לחרם הזה (אם אמנם היה), את הסיבות לו, את העיסוק ההלכתי בו (בעיקר בין מלחמות העולם - כאשר ספרד שימשה גשר לכיוון ארה"ב, ואחרי מלחה"ע השנייה כאשר התעוררה דרישה להחרים את גרמניה), מתאר את חיי האנוסים בספרד ומחוצה לה מאז הגירוש ואת הניסיונות שהיו לשקם את החיים היהודיים בספרד בכמה הזדמנויות, ומצביע על הפלא: דווקא ספרד המגרשת היוותה בזמן מלחמת העולם השנייה מקום מפלט לרבבות יהודים שברחו מאירופה העולה בלהבות! זה לעומת זה עשה האלוקים... לעניין החרם מסקנת המחבר היא שמעולם לא הוטל חרם כללי על ספרד או על המגורים בארץ ספרד, אלא שכמה קהילות החרמו ואסרו על בני קהילותיהם, המגורשים וצאצאיהם, לחזור לספרד כדי לטפל בנכסיהם וכד', מחשש שהם 'יתקעו' שם ויאלצו להמיר את דתם; כנראה שמכאן נפוצה השמועה שחרם כזה היה ונברא. החלק השני של הספר, המכונה 'משפטיך תהום רבה', עוסק בפרשת אסון הטיטאניק וההיבטים היהודיים בפרשה זו. בדרכו השיטתית פותח הרב גולדהבר ברקע ההיסטורי - האוניה, ההפלגה, הטביעה, איתור הנעדרים, ממדי הפרסום של האסון ועוד, ואחר כך הוא

עובר לשאלת העגונות מאסון זה, סיפורי מופת וגבורה של ניצולים - ושאלות הלכתיות שבצידן (למשל, האם אמנם ראוי שהנשים תהיינה הראשונות להצלה, כמקובל בתרבות המערבית, בניגוד לכלל של המשנה במסכת הוריות שגבר קודם לאשה בהצלה?); הזעזוע בעולם היהודי בעקבות האסון, תפילות שנתחברו לזכר הנטבעים, ועוד ועוד. המחקר בלול בדיונים הלכתיים ובמידע היסטורי, בגופי־דעת ואף בפיקנטריה, בבירור עובדות ובניפוץ אגדות, והקריאה בו שוטפת ומרתקת באופן יוצא מגדר הרגיל. ניתן לקוות שהרב גולדהבר ילך בכוחו זה וימשיך לחקור ולפרסם פרשיות ואירועים היסטוריים־תורניים כיד כישורו המיוחד וידיעותיו המופלגות.

מצות תפילין כמאמרה. שני מאמרים בעניין גדר חיוב תפילין. [עריכה: הרב דני סתר]. [בית אל], תשע"ג. 92 עמ'. (050-6541525)

גם בימינו נמצאים תלמידי חכמים בודדים־יחסית שמניחים תפילין כל היום, אולם הנהגה זו נחשבת כהנהגה ליחידים, חריגה, שמצביעה על האדם העושה אותה שהוא שונה מהותית בהקפדתו במצוות ובקדושתו מכל הסובבים אותו - ולכן נמנעים מהנהגה זו רבים שאינם מעוניינים לשאת על עצמם תווית זו. הקונטרס 'מצות תפילין כמאמרה' מנסה להוכיח שראוי וטוב ומתאים וצודק שכל בן תורה ישתדל להניח תפילין לפחות בחלק משמעותי משעות היום, וכדי לשכנע את המהססים מובא מאמר קצר של הגאון רבי שריה דבליצקי מבני ברק (שהוא תמצית מספר שלם שכתב על הנושא הזה), וכן תשובה ארוכה שכתב הרב ישראל אריאל, היום ראש מכון המקדש, לפני שנים רבות, בנושא הזה. בין השאר מביא הרב אריאל את דבריו הידועים של רבי משה מקוצי בעל הסמ"ג (עשין ג) על מצות תפילין שהייתה רופפת בידי העם, ושהוא הלך מקהילה לקהילה ודרש בנושא והחזיר את המצוה לאיתנה; הרב אריאל מניח בפשטות שהכוונה להנחת תפילין כל היום, בזה הייתה התרופפות, ולא שר"מ מקוצי היה צריך לשכנע אנשים להניח תפילין כל בוקר. אולם הנחה זו אינה פשוטה כלל, ולדעת רבים אכן קיום מצות תפילין היה מסיבות שונות רופף באותה תקופה ובעל הסמ"ג החזירו למקומו, אבל אין הכוונה כלל להנחת תפילין כל היום. עוד הוא כותב שם שאין דבר כזה 'מנהג לא לעשות', ומנהג מחייב הוא רק מנהג לעשות מעשה כלשהו, ולכן דברי הרמ"א שנהגו שלא להניח תפילין כי אם בתפילה אין להם תוקף של 'מנהג'. אולם לענ"ד דבריו תמוהים, ובהחלט גם מנהג שלא להניח תפילין בחוה"מ למשל הוא 'מנהג' בדיוק כמו כל מנהג אחר. נקודה חשובה המובאת בקונטרס הם דברי רבי חיים מוולוז'ין בשם הגר"א שכל עניין החשש מ'יוהרא' בימינו הוא פחות רלוונטי, ולהיפך - צריך לפרסם עושי מצוה, וע"י הדגשת קיום המצוות בדקדוק לעורר את הסובבים אותנו לקיים אותן גם כן באופן מושלם; ואם הדברים האלו היו נכונים בליטא לפני מאתיים שנה - בוודאי שהם נכונים לא פחות גם היום...

יש לך כנפי רוח. על אמון האדם בעצמו ובחיייו, מתוך כתביו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק. ליקט, ביאר וערך: צבי דב הירש. [רמת גן], תשע"ב. תעה עמ'. (KanfeyRuah@gmail.com)

ליקוט לפי נושאים מתוך כתבי הרב קוק זצ"ל, עם ניקוד ופיקול ותיקוני לשון קלים, כותרות, מקורות וביאורים קצרים. נמצאים בספר שבעה פרקים הכוללים מאות סעיפים על האמון שחייב האדם שיהיה לו בעצמו ובכוחותיו, על רגשות יגון ורגשות ששון ומשמעותם אצל עובד

ה', על יפי הנפש וכיעורה, על מסלולו הפרטי של כל אחד בדרך ה' שלו, על הנשמה הטהורה שמבקשת את המנגינות המנגנות אליה ומעירות את נפשה, על ההתגברות על הפחד הפיסי והנפשי והרוחני, על נעימות התשובה ועל דרכי התיקון הנכונות בעיני ה', על הרצון ועל האומץ ועל הגבורה - ועל העצב והפחד והחולשה וההתגברות עליהם, על הביטחון בה' ועל משמעויותיו בחיי האיש הישראלי, ועוד ועוד. כל משפט ופיסקה מתוך הים הגדול של כתבי הרב, שעשויים להוסיף הרחבת חיים ועושר רוחני ולהט אש קודש בעבודת ה', כנסו כאן בספר. בכל פרק הובאו הדברים מהקל לכבד, מהיחיד לציבור, מהפשוט למורכב, מהשורשים לענפים. אוצר בלום.

בסוף הספר נוסף קונטרס רחב (כמאה עמודים) העוסק בעינו הטובה של מרן הרב זצ"ל והאמון שנתן באדם ובעולם, תוך הדגשת הדומה והשונה בין תורתו ובין תורת החסידות בנושא זה.

שיעורים על ליקוטי מוהר"ן. חלק ראשון. הרב שמעון גרשון רוזנברג - שג"ר. עורך: נתנאל לדרברג. אלון שבות, מכון כתבי הרב שד"ר, תשע"ג. 420 עמ'. (02-9938850)

השפעתו הרבה של הרב שג"ר זצ"ל על תלמידיו ועל שומעי לקחו ידועה, אבל היא הצטמצמה לאלו ששמעו אותו בפועל, לפני שלקה במחלה הקשה שהכריעה אותו, ורק מעט דברים שכתב יצאו לאור בחייו. לאחר פטירתו החל איסוף רשימותיו וסיכומיו והקלטות שיעוריו וכו', ועתה החלה להתפרסם סידרה חדשה: 'נמתיק סוד: עיונים חדשים בחסידות' מאת הרב שג"ר, שהספר הזה הוא הראשון בה. מדובר על ל"א 'תורות' של רבי נחמן שהרב שג"ר מבאר ו'מתרגם' ללשון הנשמעת לאוזן בימינו, שואב מהן תכנים ומנגיד אותן וגם משווה אותם לתורתם וחוכמתם של גדולי ישראל ולעיתים גם של גדולים מאומות העולם, מצרף רגש לשכל ואמונה למחשבה, שכלתנות לחסידות ומסורתיות למודרניות (ואף פוסט מודרניות לפעמים). הרב שג"ר במיטבו. הרב היה מהראשונים שפתחו את תורת רבי נחמן לבני ישיבות ההסדר, מפני שמצא בה פתח להתבוננות בשאלות של אמונה והשגחה וביורור תכליתו של האדם וכוחותיו והנהגותיו; באופן טבעי אצל אדם גדול כרב שג"ר לא מדובר רק על ביאור מה שרבי נחמן אמר - אלא גם טמונים בדברים היגדים רבים שהם תורת הרב שג"ר עצמו. מיוחדים שיעוריו על ספר ליקוטי מוהר"ן בכך, שבניגוד לדרכו הפדנטית שלא להגיע לאף שיעור בהלכה ובאגדה בלי הכנה מדוקדקת, כשתקציר או ראשי פרקים, מוכנים וכתובים, נמצאים בידו - שיעורים אלו היו רובם ככולם ספונטניים, הרב הגיב בהם על דברי התלמידים ולעיתים אף 'הגניב' להם התייחסויות אקטואליות ואישיות, הרבה יותר מאשר בשיעוריו ובשיחותיו האחרות.

כט"ו ספרים נדפסו כבר מתורתו של הרב שג"ר, והמכון שהוקם להדפסת כתביו עמוס בעבודה על כרכים רבים נוספים בכל חלקי התורה. השילוב המיוחד שהיה ברב, העוצמה והענווה, כח חידוש מרשים עם קשר עמוק לתורת רבותיו שבכתב ובעל-פה, ידיעות נרחבות בתורה וחכמה עם התמקדות דקדקנית בכל נושא שעסק בו, עיון תלמודי מעמיק עם רגש מחשבתי, מוסרי וחסדי, ביישנות מופנמת עם קשר חם לתלמידיו ומקורביו, ועוד שלל ניגודים שהתאחדו ברוחו של הרב זצ"ל, נתנו לו את האפשרות לפתוח דרכים ולהצביע על כיוונים שלא היו מובנים מאליהם בעולם הישיבות; החיבור העמוק לרבי נחמן מברסלב, הבא לידי ביטוי בספר זה, הוא רק אחד מהם.

שמואל א' – מלך בישראל. אמנון בזק. ירושלים, ספרי מגיד (הוצאת קורן)

וישיבת הר עציון, תשע"ג. 496 עמ'. (02-6330530)

ספר שמואל הוא ספר מעניין במיוחד. יש בו סיפורים, יש בו דמויות, יש בו מעשים ופעולות, שמחה ועצב, התרגשות ופחד, אהבות ושנאות, מלחמות וניצחונות, אכזבה וכישלונות, כל מה שעושה סיפורים למעניינים. אך לפני הכל זהו אחד מכ"ד ספרי המקרא המקודשים, 'נבואה שנצרכה לדורות', שכדי להבין על מה היא נצרכה יש קודם כל להבין את תכניה באופן עמוק ומדוקדק. זה בדיוק מה שעושה הרב בזק, ר"מ בישיבת הר עציון שבאלון שבות ומרצה לתנ"ך במכללה ע"ש יעקב הרצוג שעל ידה: הוא עובר פרק אחר פרק, ומשלב בין פשט לעומק הפשט, בוחן צדדים ספרותיים ולשוניים ומשלב אמירות של חז"ל ודברים מאת גדולי ישראל, אבל בעיקר מנסה לתת לפנינו ביאור מפורט על הלכה שהנביא הכותב ציפה שניקח איתנו מתוך ספר זה אחר לומדנו אותו.

הרב בזק מתחיל בכך שספר שמואל הוא ספר אחד (כמו גם מלכים ודברי הימים); אך גם עזרא ונחמיה שלא הוזכרו בדבריו) שנחלק לשניים בתרגום השבעים, וחלוקה זו נכנסה לבתי ישראל עם הדפוס הראשון של המקראות הגדולות בשנת רפ"ד. הוא מעיר במבואו הקצר שלמעשה היה הגיוני יותר לצרף את חלקו הראשון של ספר שמואל לספר שופטים - שהרי עלי ושמואל לא היו מלכים, ואת חלקו השני של הספר לספר מלכים - כי שאול ודוד כבר הוכתרו ומלכו, והוא משיב שהספר עוסק בתקופת ההכנה למלוכה - עלי ושמואל היו שופטים שהנהיגו את כל העם ולא רק שבט זה או אחר, שאול היה ניסיון מלוכה שכשל, דוד התחיל הנהיג שרק בסופה הפכה למלוכה, ורק שלמה הגיע למלוכה מסודרת ומוכנה כמלך בן מלך, ולכן ראוי שהוא יפתח את הספר על מלכות ישראל.

הרב בזק, כתלמיד תלמידיו של הרב מרדכי ברויאר ז"ל אבי שיטת ה'בחינות' בלימוד התנ"ך, מציג בפירושו לפרק ט את השיטה הזו ואת השלכותיה הלימודיות: התנ"ך כולו מלא סתירות מובנות, מכוונות, שרק אחרי הבנת כל צד בנפרד, על הבדליו העמוקים מן הצד השני, הסותר - ניתן להבין שהאמת היא עירוב וחיבור ושילוב והשלמה של שני הצדדים הסותרים. כך העולם לא נברא בסדר 'טבעי' כמו בפרק א של ספר בראשית - ולא בסדר ניסי בלתי-טבעי כבפרק ב, אלא כשילוב ביניהם, שהוא השילוב בין שם אלוקים לשם הוי"ה. כך בין ההתנגדות של שמואל בהסכמת הקב"ה למלך והחובה האלוקית למנות מלך קיימת סתירה מפורשת בלתי ניתנת לגישור - והאמת אינה באמצע אלא בשילוב של שתי הגישות הסותרות: פרק ח בשמ"א מגולל את השתלשלות האירועים מבחינת שלילת המלוכה, ובו מסכים הקב"ה למלוכה רק בדיעבד, ובפרק ט מוצגים אותם אירועים מתוך מבט חיובי כלפי המלוכה האידיאלית בישראל, והאמת היא שילוב של שניהם - אם העם מואס בשמואל, שהיה גם מנהיג גדול והצליח בכל פעולותיו, כולל במלחמה עם פלשתים - זו מאיסה בה, ורק בדיעבד נעתר להם ה'; אולם לכתחילה ראוי שיהיה מלך בישראל שיהיה 'נגיד' - רועה את צאנו של הקב"ה, מלך שהוא עבד ה'. שני התיאורים הסותרים כשהם משולבים זה בזה מבטאים את האמת האמיתית.

ההערות בספר לא ניתנות בתחתית העמודים - אלא בשמונים עמודים נפרדים, מלאים וגדושים, בסוף הספר; הדבר מיקל על מי שרוצה לקרוא את גוף הדברים ברצף, אך מטריד את מי שרוצה להתעמק בתוכן ולעיין בהערות על-אתר. אכן, אין אפשרות לרצות את כולם, וסתירה זו בין שני סוגי קוראים גם שיטת הבחינות לא תצליח לפתור... יישר כוחה של ספריית 'מגיד' שליד הוצאת קורן, ולרב ציגלר שעומד בראשה, שיזמו את הוצאת הספר החשוב הזה והוציאו אותו לאור מתוקן ומהודר, כדרכם.

מנחת ספיר. אסופת מאמרים, מנחות ידידות והוקרה לכבוד יצחק ספיר. עורכים: ישראל רוזנסון ויוסי שפנייר. אלקנה-רחובות, הוצאת מכללת אורות ישראל, תשע"ג. 669 עמ'. (03-9061234)

יצחק ספיר אינו רב ואינו ד"ר, אבל הוא למדן וידען מן המדרגה הראשונה, איש חינוך ואיש מעשה, איש חזון ואיש ביצוע, איש אמונה ואיש הלכה, איש התיישבות ואיש מלחמה (הוא לחם בפועל במלחמת ששת הימים ובמלחמת יום הכיפורים ובמלחמת שלום הגליל ובכל המלחמות ה'קטנות' שביניהן ואף נפצע כמה פעמים), חולם חלומות שגם מצליח להגשים רבים מהם, ועוד יותר - למשוך אחריו רבים כדי שיגשימו אותם גם הם. ויותר מהכל הוא חבר טוב, שמוריו ותלמידיו ושכניו וידידיו וחבריו לצוות ההוראה מעריכים אותו ומכבדים אותו ואוהבים אותו מאוד. כל האריכות הזו באה להסביר איך נאספו בכרך עב-כרס למעלה משלושים מאמרים חשובים ומרתקים העוסקים בתנ"ך, בספרות חז"ל, במחשבה, בהלכה, בלשון, בענייני היסטוריה וארץ ישראל ומורשת קרב, כל התחומים בהם עוסק ר' יצחק ספיר, כהוקרה לספיר לעת צאתו לגמלאות אחרי עשרות שנים של הוראה, חינוך ומחקר.

נצביע רק על מעטים מהם: מאמרו של הרב ד"ר יואל אליצור עוסק כולו בביאור הפסוק הראשון של ספר שמואל - 'ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים... בן צוף אפרתי'. הוא מפרט ומסביר את כל ההיסטוריה והגיאוגרפיה והמשמעות התוכנית התלויים בכל תיבה ותיבה שבפסוק זה, על פי תורתו של אביו פרופ' יהודה אליצור, מראשוני חוקרי התנ"ך התורניים בארץ. לדבריו החיבור בין ספר שופטים לשמואל נעוץ כולו בפסוק זה: צוף האפרתי - בניגוד לירידה המתוארת בשני הפרקים אחרונים של ספר שופטים - עסק בנטיעה ובנייה וייסד עיר וחניך את צאצאיו לעלות מימים ימימה להשתחוות ולזבוח בשילה, והוא זכה לכך שכן נכד נכדו היה נביא ו'רואה' ששקול כמשה ואהרן... הרב חיים סבתו, חברו של יצחק ספיר להקמת הישיבה במעלה אדומים, מתאר שני סוגים של 'גזרה שווה': האחת ה'קלאסית' היא העברת פרטי הלכה מנושא הלכתי אחד לאחר, והאחרת אינה אלא הגדרה של מושג, כעין 'גילוי מילתא בעלמא' שכך פירושו של מושג הלכתי מסוים, ומכאן שכך פירושו גם במקומות אחרים. כבר ראשונים ציינו שחלק מ'הגזרות השוות' אינן 'גזרות שוות ממש', והרב סבתו עושה סדר בין הסוגים השונים. בהמשך הרב נחום אליעזר רבינוביץ, ראש ישיבת מעלה אדומים, מיישב קושיא עתיקה במורה הנבוכים ע"י הצעת פיסוק אחר למשפט מפתח אחד בפרק ל"ו של החלק הראשון במורה. הרב פרופ' גוטל, נשיא מכללת אורות ישראל, מאריך בתיאור יחסו של הרב קוק לתחיית לשון הקודש, ובין השאר דוחה בשתי ידיים את השערתו של שמריה גרשוני שהתפרסמה ב'המעין' גיל' 201 (ניסן תשע"ב) עמ' 90 ואילך, שאחת הסיבות שהראי"ה נמנע מלהביא מועמד חיצוני לתפקיד ראש ישיבת 'מרכז הרב' היה רצונו שהשיעורים יינתנו דווקא בעברית ולא ביידיש; הרב גוטל מוכיח שהראי"ה העדיף תמיד תלמידי חכמים 'יתרי תורה וחסרי שפה' על כאלו שהם 'יתרי שפה' אך חסרי-יחסית בתורה, ולדעתו הסיבה פשוטה הרבה יותר: הראי"ה עצמו שימש כראש הישיבה - אם כי לצערו לא היה יכול להקדיש לישיבה את כל הזמן שרצה בו, ותלמידו-חברו הרב חרל"פ שימש בפועל בתפקיד זה, ולכן לא היה צריך 'לייבא' ראש ישיבה אחר מן החוץ. יוסי פרץ עוסק בנוסח ספרי התורה האשכנזיים בתקופת הראשונים, ומוכיח שחילופי הנוסחאות בהם היו רבים הרבה יותר מאשר בספרי התורה הספרדים והתימנים; הוא משלים את מאמרו בבחינה מדוקדקת של שישה ספרי תורה אשכנזים עתיקים, שתוצאתה מוכיחה את דבריו לעיל. ד"ר איל דודסון מתאר את מאה שנות פעולתו של 'כולל ורשה' בירושלים (תר"ח-תש"ח), פרופ' מרדכי כסלו מזהה את הקישואים, הדלועים, האבטיחים והמלפפונות

לסוגיהם עליהם דובר במקרא ובחז"ל (מסקנתו, בין השאר, שהאבטיח הוא־הוא, המלפפונים של התורה הם המלונים דהיום, והמלפפונים של היום לא היו מוכרים כלל בזמנם...). מנחם אנסבך מתאר בגוף ראשון את עמידתו בראש הכח הקטן בתל סאקי שבלם ביום הכיפורים תשל"ד את הפריצה הסורית לדרום הגולן במשך שתי יממות ארוכות וקריטיות, וספיר עצמו מספר ממבט אישי על שחרור ירושלים והר הבית במלחמת ששת הימים. וכל המאמרים החשובים והמרתקים האלו אינם אלא מעט מהעושר האצור בספר 'מנחת ספיר', שמכבד כערכו את ר' יצחק ספיר איש היישוב מכמס, 'פרבר צפוני של ירושלים' לפי גישת ספיר עצמו... עוד ינוב בשיבה עוד שנים רבות בריאות, פוריות וטובות. יישר כוחם של ראשי ומנהלי מכללת אורות ישראל שהוציאו את הספר החשוב והמכבד הזה לאור.

שיחות הרב זמיר כהן שליט"א. בענייני האדם ועולמו. אוצר שיחות, דברי הגות ומחשבה. כתב וערך: יעקב ישראל פוזן. ירושלים, תשע"ג. שפד עמ' (1599-581-581)

הרב זמיר יהודיע כהן הוא ראש ישיבת 'היכל מאיר' בביתר עילית, שנוסף להוראה בישיבה ובהשבת תשובות לשואלים (תשובותיו נדפסו בשו"ת נזר כהן בכמה חלקים) הוא דורש ומעביר שיחות בפורומים רבים, שיחות שקנו להן שם, והביאו לשינוי מהותי באורחות חייהם של רבים וטובים. בדבריו הוא מדגיש את עבודת המידות, את הדרך הנכונה לחיפוש האושר בחיים, דן על קשר גוף ונפש, מדע ותורה, ועוד ועוד.

בספר חמישה שערים: האדם וכוחותיו, חיי האדם, עבודת המידות, הדרך אל האושר והגוף והנפש. כך למשל בעמ' רמג עוסק הרב ביחס בין המוסר והייסורים. לדעתו כל תורת המוסר היהודית מתנגדת למשפט המקובל היום 'תקבל אותי כמו שאני' - אמנם יש לדון את האדם לכף זכות על כך שהוא כפי שהוא, אך לגבי האדם עצמו 'מה שהוא' הוא רק נקודת מוצא לשיפורים ותיקונים, וזו מלאכתנו כל ימי חיינו על פני האדמה. הרב מדגיש שאי אפשר לתקן את המידות בלי לימוד מוסר קבוע, אמיתי, הנוגע בלב ובמח כאחד.

באחד הפרקים מספר הרב זמיר על ילד צדיק שסבו הרב ראה אותו בוכה, ולשאלתו האם הכאיבו לו, השיב הילד בחיוב. שאל הסבא 'ומה עשית לזה שהכאיב לך?' השיב לו הילד: 'נישקתי אותו'. התפלא הסבא, והנער הסביר שהוא למד בספר מוסר שהכאיב לו מאוד, ואחרי הלימוד הוא נישק את הספר... סיפור זה הוא בסיס לדיון על אופן לימוד המוסר הראוי ועל אופן ההתייחסות לייסורים הבאים על האדם, והכל כתוב באופן ברור ומסודר, נוגע ללב וגם להיגיון, ובעז"ה יפיקו לומדי שיחות ערוכות אלו תועלת רבה.

בסתר המדרגה. היהדות האורתודוקסית בהונגריה נוכח השואה. אסתר פרבשטיין. ירושלים, מוסד הרב קוק, תשע"ג. 939 עמ' (02-6526231)

הספר הגדול 'בסתר רעם' על הלכה, הגות ומנהיגות בתקופת השואה שכתבה ד"ר פרבשטיין, היה לאחד הספרים החשובים ביותר בחקר השואה במבט תורני. אך המחברת חשה שהיא לא השלימה את המלאכה - רוב ההתייחסות שם ממוקדת באופן טבעי לליטא-פולין, והשואה הקצרה, החדה והאכזרית של יהדות הונגריה נשארה בספר ההוא יחסית בצל. אחרי עיסוק וכמה פרסומים בשואת יהודי מערב אירופה במבט מכיוונם של היהודים שומרי המצוות, עברה המחברת לעסוק בשואת יהודי הונגריה, והתוצאה היא כמעט אלף עמודים

מלאים וגדושים. הונגריה 'הגדולה', הכוללת חלקים גדולים מרומניה, סלובקיה, גליציה ועוד, היא מבחינה יהודית אזור אחד. פרק המבוא לספר מתאר את היהדות ואת האורתודוקסיה באזור זה ערב המלחמה, החלק הראשון של הספר עוסק בתקופה שמראשית המלחמה ועד הכיבוש הנאצי של הונגריה, החלק השני - בחלקם של היהודים הדתיים בפעולות ההצלה בזמן השילוח למחנות הריכוז, החלק השלישי דן במאבקם של יהודי הונגריה על ערכיהם היהודים תחת השעבוד הנאצי ובמחנות הריכוז, והחלק הרביעי עוסק בתקופה שאחרי השואה - ניסיונות השיקום, בעיות הלכתיות ופטרונותיהן, דרכי הנצחה השואה ועוד. הפרק האחרון (פרק 16) כולל את זיכרונותיו של הרב אליהו דומן זצ"ל מבודפשט, זיכרונות אישיים וזיכרונות קבוצתיים וציבוריים, מאה עמודים של צער וכאב ותפילה והספד - וגם גבורה וקדושה ואהבה ויראה ומסירות נפש יוצאים-מן-הכלל הכתובים בגוף ראשון בעברית מליצית, מוערים ומוארים ע"י המחברת. רק קצת למעלה מחצי שנה היה הרב דומן במחנות הריכוז, ממרחשוון ועד סוף ניסן של שנת תש"ה, ותיאורו ממחיש את שואת יהודי הונגריה - שואה מרוכזת, יסודית, מהירה, בלתי נתפסת, תוך שיתוף פעולה הדוק בין הנאצים לבין עוזריהם מגויי הארץ, כאשר הגרמנים יודעים שסוף המלחמה קרוב - אך עושים כל מאמץ להגביר את קצב ההריגה כדי שסיפיקו להשמיד כמה שיותר... בסוף הספר נוספו ארבעים תעודות מבוארות, רשימת מקורות ומפתח מפורט. מרגש ומרשים. ה' יקום דמם.

היא שיחתי. על דרך לימוד התנ"ך. עורך: הרב יהושע רייס. ירושלים, ספרי מגיד בשיתוף ישיבת הר עציון ומכללת הרצוג, תשע"ג. 264 עמ'. (02-6330530)

ישיבת הר עציון ומכללת הרצוג שעל ידה מובילים את הדרך החדשה ללימוד התנ"ך, בה לומדים בחלק גדול משיבות ההסדר ומוסדות הלימוד האחרים של הציונות הדתית. דרך זו משלבת לימוד מסורתי בתנ"ך ומפרשיו עם דגש על לימוד פשוטו של מקרא בחופשיות מסוימת, בלי להיות כבולים תמיד לפרשנות חז"ל ולדעותיהם של גדולי המפרשים, עם היתר לכתחילי לשימוש בחכמת אנשי האקדמיה במקום שיש בה תועלת ללימוד המקרא, ועם רשות מסוימת שנוטלים להם המורים והתלמידים לדון באופנים ובתכונותיהם ובטעויותיהם של אישי התנ"ך. השיטה הזו כונתה ע"י חלק מאוהביה ורבים ממתנגדיה כ'תנ"ך בגובה העיניים', וכבר כמה פולמוסים עלו וגברו ושקטו ושוב פרצו בעניינה בשנים האחרונות. לפני שנה, בעקבות מינויים חדשים שנעשו בפיקוח על הוראת התנ"ך באגף החינוך הדתי, עלה שוב המתח בנושא, כאשר מצד אחד עומדים בעיקר תלמידי הרב טאו שליט"א, אנשי ישיבות ה'קו', שמתנגדים בכל תוקף לגישה הזו ומצרפים אותה לשאר תופעות פסולות המתפשטות לדעתם בציבור הדתי-מודרני בארץ, ומהצד השני עמדו בעיקר מורי ישיבת הר עציון ומכללת הרצוג וחבריהם.

כדרכו של עולם עם עליית הטונים פחתו הטיעונים הענייניים, ואת המקום הזה בא הספרון הזה למלא מצד ה'מותקפים' - 13 מאמרים ולקט מקורות אחד, של טובי מלמדי התנ"ך של 'העולם התנ"כי' שסביב ישיבת הר עציון, נקבצו בספר. בקובץ הזה נמצאים פרקי עיון - הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א ראש הישיבה מסביר את הלגיטימיות של האפשרות לנתח פרקי תנ"ך גם בעזרת ניתוח ספרותי מודרני, הרב יעקב מדן - מראשי המדברים בתחום הזה - מסביר שוב מדוע חטא דוד בפרשת בת שבע חייב להיות חטא 'אמיתי' - אחרת אנו חוטאים לכוונת הנביא, ואחריו מחרה ומחזיק הרב יובל שרלו שטוען שהמצמצמים את חטא דוד פוגעים בערכה הרם של התשובה, שהיא עיקר תוכנו של פרק זה. בסוף הקובץ הרב יוסף מרקוס, מבוגרי הישיבה וכעת ר"מ בישיבת ההסדר בעכו, ליקט ליקוט רחב של מקורות

העוסקים בלגיטימיות של דרך לימוד התנ"ך בעיניים החדשות האלו, והרב משה ליכטנשטיין סוגר את הספר עם דיון בהיבטים החינוכיים של הנחלת תורה ויראה בחברה מודרנית.

כל הדוברים מדגישים שתנאי ראשוני ללימוד בשיטתם הוא האמונה התמימה בריבונו של עולם נותן התורה, וההתייחסות המכובדת לחז"ל ולמפרשים; אין לי ספק שכל הכותבים עומדים בתנאים אלו 'בגדול', אולם הם ייבחנו בכך שיצליחו להעביר את האמונה והמכובדות האלו בדרך הלימוד המחודשת שלהם גם לדורות הבאים בעז"ה.

תלמוד בבלי. גמרא סדורה. ברכות. מהדורה מופלאה מאירת עינים מפוסקת ומחולקת לפסקאות עם שינויי נוסחאות והגהות. העורך: ישראל יצחק בן שלמה. יד בנימין, תשע"ב. רלג עמ'. (053-8288704)

אחרי מפעל 'משנה סדורה' של הרב דורדק שליט"א הגיעה תורה של 'גמרא סדורה' של הרב בן שלמה (וויינשטיין) - מסכתות שלמות מוגהות ומתוקנות ומפוסקות ומנוקדות, ומקוטעות עד לרמה של משפטים בודדים, כאשר שמות התנאים והאמוראים מודגשים לתועלת הזיכרון וההתמצאות, ועם פירוש רש"י (אמנם חבל שרש"י אינו מפוסק). הרבנים המסכימים מדגישים שזהו כלי מצוין לחזרה, אך הלימוד הבסיסי צריך להיות בגמרא סטנדרטית, למרות שהעורכים הצליחו לסדר את הדברים כך שכל עמוד במהדורה זו יהיה מקביל פחות-ארו יותר לעמוד בגמרא המקובלת.

'משנה סדורה' כבר תפס לו מקום של כבוד בפורמטים הרבים שלו; 'גמרא סדורה' מתחיל את דרכו, וייקח עוד זמן עד שנראה אם תקע יתד בלימוד הבקאות של לומדי התורה. בינתיים נוסף למסכת ברכות יצא כרך של המסכתות ביצה וראש השנה וכרך נוסף המכיל את המסכתות מועד קטן וחגיגה. אין ספק שהלימוד השוטף הרבה יותר נח בגמרא מסודרת עם ההדגשות הנ"ל והגופן המיוחד שבו מודפסים הפסוקים ועוד ועוד, ולחלק מן הלומדים והחוזרים תהיה בגמרות אלו תועלת רבה. יישר כוחו של הרב בן שלמה, אברך בישיבת 'תורת החיים' ביד בנימין, על היוזמה ועל הביצוע, וברכת הצלחה להמשך הדרך.

מעלין בקודש. ביטאון לענייני המקדש וקודשיו. גיליון כ"ה - אדר ה'תשע"ג. כרמי צור, כולל 'בית הבחירה' ע"ש רעננערט. 190 עמ'. (02-9961942)

חוברת נוספת מלאה וגדושה ובה תריסר מאמרים וארבע תגובות, כולם בענייני הקודש והמקדש. בין השאר עוסקים המאמרים בדרכי הכנת בגדי הקודש ('לשמה', אריגה ותפירה במחט ועוד), בשירת הלויים וחלוקתם לתפקידיהם, ובענייני הלכה ואגדה הקשורים לעלייה לרגל - וביניהם מאמר מקיף של גיסי שלומי רייסקין מפ"ת המברר אם מותר להיכנס להר הבית עם כרטיס אשראי והמחאות, אם יש להם דין של 'פונדה' = ארנק שחז"ל אסרו להכניסו להר הבית מדין 'מורא מקדש', ובכלל מהם בדיוק גדרי איסור הכנסת כסף לבית המקדש ומתי ואיך נהג דין זה, כולל בירורים לשוניים והיסטוריים. בין התגובות נמצאת אחת של הרב אליעזר קונשטט בעניין מחוסר זמן במצורע ויולדת, נושא שנידון באריכות בגיליון הקודם. עוד צעד בהמשך הפעילות הלמדנית הנמרצת והמתפתחת של כולל 'בית הבחירה' בראשות הרב צבי שלמה שליט"א.

דרכי קניין ומנהגי מסחר במשפט העברי. משפט ריאליה והיסטוריה. רון ש' קליינמן. רמת גן, אוניברסיטת בר אילן - פרסומי הפקולטה למשפטים, תשע"ג. XVI+476 עמ'. (03-5318575)

עיקר עניינו של מעשה הקניין הוא לבטא גמירות דעת של שני הצדדים על עניין שעליו כבר הסכימו בעל פה מראש, וכדי שהדעת אכן תיגמר צריך לוודא שמדובר בפעולה המועילה על פי ההלכה לצורך הבעת גמירות הדעת הזו. הספר עוסק בתחום שבו נפגשים, ולעיתים מתנגשים, דרכי הקניין ההלכתיות מצד אחד - והמנהגים שבהם נוהגים הסוחרים בפועל בחיי המסחר היומיומיים שלהם מצד שני. לעיתים מדובר על פער שאינו ניתן לגישור - ולפעמים להיפך, הפער הזה נעלם מפני שההלכה 'בולעת' לתוכה את הקניינים החוץ-הלכתיים והופכת אותם לקניינים תקינים וכשרים לכל דבר ועניין.

המעניין בתחום הזה הוא שכשם שרצופיהם אינם שווים כך קנייניהם וגמירות דעותיהם לא תמיד שוות, ובעיקר כאשר מדובר על סוגים חדשים של קניינים, כל דור וקנייניו הוא. המקור ההלכתי לכל הנושא הוא קניין סיטומתא המוזכר בתלמוד כתקף למרות שאינו הקניין ה'רשמי', כאשר הגאונים והראשונים פירשו 'פרשנות מרחיבה' את העיקרון התלמודי הזה. חוץ מעניין הסיטומתא משחק תפקיד חשוב בסוגייתנו הכלל 'כל תנאי שבממון תנאו קיים', כאשר השאלה היא עד כמה בעלי משמעות הם תנאים העוסקים במעשה הקניין עצמו, ובהרגלים ומנהגים שגורמים למצב ש'כאילו' התנו, שהרי בלבו ובלב כל אדם שעל מנת כן התחייבו זה לזה.

אחרי הפרקים העוסקים ביסודות הקניין, בהתנאה בדרכי הקניין, במקורות התלמודיים למשמעות המנהג הקנייני, בפרשנות לסוגיות אלו ובבסיס המשפטי לקניין סיטומתא, מגיעים הפרקים המעניינים ביותר, בהם מיושם דין קניין הסיטומתא בפרקטיקות המעשיות לדורותיהן: קניינים לקניית נכסים וקניינים הנעשים לחיזוק התחייבויות, קניינים בקרקעות וקניינים מודרניים - כרטיסי אשראי, מסחר אלקטרוני, נכסים עתידיים וכו'.

שאלה נפרדת עולה כאשר קיים 'דינא דמלכותא' לגבי דרכי קניין מסוימות, למשל חוק ממשלתי שקניין קרקעות שלא נרשם במשרד מרשם המקרקעין ('טאבו') אינו תקף. פרופ' קליינמן מביא את פסיקתם של החזו"א ושל רש"ז אורבך שיש תוקף לקניין מקרקעין גם אם לא נעשה לגביו רישום בטאבו, מפני שגם הממשלה (אז דובר על ממשלת המנדט הבריטי) אינה עומדת על שורת-החוק שרק עסקה רשומה תקפה. יש מהרבנים שחילקו בין עסקה פרטית שאינה רשומה שאכן אינה תקפה, לבין עסקה עם גופים כמו הקרן הקיימת לישראל או חברה ממשלתית שהיא תקפה מפני ש'ידוע לכל' שעסקאות עם חברות כאלו נגמרות בחתימה הדדית, והרישום בטאבו אח"כ הוא רק עניין פורמלי; אולם פרופ' קליימן מחלק בין זכות חוזית - לזכות קניינית, וטוען שחלק מן הפוסקים לא נתנו את דעתם להבדל העצום בין שתי הזכויות האלו: זכות חוזית אינה אלא חוב ממוני, בעוד שזכות קניינית מבטאת בעלות על הנכס המדובר, ולא קרב זה אל זה.

עניין דומה קיים ברכישה בכרטיסי אשראי: האם מדובר גם כאן בקניין סיטומתא, ואחרי רישום מספר הכרטיס והחתימה על השובר הרכוש המדובר שייך לי - או שמדובר רק על התחייבות, שאינה אלא מה שהיא - ואינה מהווה קניין נכס. המחבר מוכיח שוב שגם על פי החוק וגם על פי המנהג (שבא לידי ביטוי בהרגלי הפסיקה של בתי המשפט בנושא הזה) עד לקבלת הסחורה לידי הקונה מדובר רק על התחייבות חוזית ולא על זכות קניינית, ולכן הוא תמה על פוסקים ודיינים שלא חילקו באופן ברור בין שני סוגי התחייבויות אלו. יתר על כן, שינוי הטכנולוגיה משנה גם את ההלכה: בעבר היה מקובל 'לגהץ' את כרטיס האשראי

ולהעביר את השובר החתום לחברת האשראי, ולכן היה מוסכם שעד להגעת השובר לחברה הקניין עדיין לא נעשה; היום בדרך כלל העברת הכרטיס מעבירה מיידית את הפרטים באופן אלקטרוני מקוון לספק, ולכן החתימה הפיסית על הנייר כבר לא רלוונטית. האם על פי ההלכה לא צריך אפילו חתימה כדי שהחוזה יתפוס?

פרק שלם עוסק בעסקאות בדיבור בלבד, כאשר בעיקר ידועה בעניין זה דרך הקניין של סוחרי היהלומים, אצלם חוזה נגמר, בכל העולם, עם אמירת הביטוי 'מזל וברכה', שריד לשליטת היהודית במסחר היהלומים העולמי במאות השנים האחרונות. ואכן כך פסק הגר"מ שטרנבוך שליט"א, ראב"ד העדה החרדית בירושלים, שאמירת 'מזל וברכה' בין יהלומנים היא 'קנין גמור' מדין סיטומתא. פוסקים אחרים סוברים שוב שהאמירה הזו יוצרת התחייבות - אבל לא קניין, ויש לכך כמובן נפקא-מינות רבות. עוד קניין באמירה הוא מכירת עליות וכיבודים בבית כנסת, בהם נסגרים דברים בדיבור בין הגבאי והמתפללים. האם יש לכך תוקף הלכתי? גם כאן קבעו פוסקים רבים שזהו קניין סיטומתא מחייב, חלקם קבעו כך מצד הדין - ואחרים מצד המנהג. פרופ' קליינמן מעיר שההתבססות על 'מנהג' היא בעייתית, כי מטבעו מנהג משתנה לפי הזמנים והמקומות המשתנים, ומה שפשוט לפוסק אחד על פי הבנתו את המציאות שהוא מכיר - במקום אחר או בזמן אחר אין זה מנהג מחייב כלל, ונתת תורת 'מנהג' כל אחד ואחד בידו... הטוב ביותר היה אם הייתה הסכמה בין חכמי ישראל לתקן תקנות מחייבות שיגדירו את סוגי הקניינים החדשים, אבל נראה שזהו עדיין חלום באספמיא והלכתא למשיחא...

הלכה בתמורות הזמן במשנתו של הרב שלמה זלמן אוירבך. אמיר משיח.

רמת גן, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ג. (03-5318575)

אין צורך להציג את הגרש"ז אוירבך זצ"ל לפני קוראי 'המעין'. תורתו השלמה והנקייה והמשמחת אלוקים ואנשים נפוצה בעולם כולו, ופסקי ההלכה שלו מיושמים ע"י רבבות אלפי ישראל. הרב ד"ר אמיר משיח, רב קהילה בפ"ת וראש החוג למחשבת ישראל במכללת 'אורות ישראל' באלקנה, החליט לנסות לנתח את דרכי פסיקתו והנהגותיו ההלכתיות של הגרש"ז"א בכלים שיטתיים ומדעיים. כך למשל הוא דן ביחס בין ההלכה והמנהג בתורתו של הגרש"ז"א, כאשר הוא מציג כמה נושאים הלכתיים שבהם המנהג הכריע בעיני הגרש"ז"א את פשוטות ההלכה, כהכנת סלט ביצים בשבת, סיכוך סוכה בבלפונים ועוד. הוא מראה איך הגרש"ז"א נע באומנות בין יסודות ההלכה הכתובים והמחייבים - לבין מנהגים שבעיניו מחייבים לא פחות מעצם העובדה שיהודים מקפידים-במצוות נהגו בהם במשך דורות. בהמשך הוא מנסה להוכיח שגם לסברא ההגיונית-תורנית היה מקום חשוב בפסיקתו של הגרש"ז"א, גם כאשר ממבט ראשון לא נמצא מקור הלכתי לסברא זו; כך למשל התיר הרש"ז לחולה להימנע מלקבל טיפול רפואי מציל חיים כאשר הוא יגרום לו סבל רב, בניגוד לפשוטות הלכות הצלה ופיקוח נפש, כאשר הוא מסתמך אך ורק על סברתו!

הפרק השלישי עוסק כולו בהתמודדותו של הגרש"ז"א בשאלות הלכתיות הקשורות לעולם המודרני, ובראשם החשמל בשבת, היחס לחילוני, פורים בשכונות הרחוקות של ירושלים, קביעת רגע המוות, הזרעה מלאכותית, היתר המכירה בשמיטה ועוד. לא תמיד ניתן למצוא קו ישר המחבר את הפסיקות האלו, אך גדלותו התורנית העצומה ודמותו האבהית של הגרש"ז"א עם שיקול דעתו המוצק הם למעשה מכנה משותף מספיק רחב גם כדי לחבר חיבורים שאינם מובנים מאליהם ממבט ראשון...

מעשה רשת. האינטרנט בהלכה. מאת ניר אביב. ירושלים, תשע"ג. 286 עמ'.

(054-6751223)

אחרי ספרו 'בכורי אביב' שיצא לאור לפני שנתיים, מוציא לאור הרב ניר אביב, ר"מ בישיבת 'היכל אליהו' ביישוב כוכב יעקב שבבנימין ובוגר הכולל לדיינות ביישוב פסגות הסמוך לו, ספר מפורט ביותר על הלכות האינטרנט. הוא פותח בציטוט מתוך דרשתו של האדמו"ר מבעלז, שבניגוד לרבנים אחרים לא אסר את השימוש באינטרנט באופן גורף, אבל חייב את הסרים למרותו להתחבר אליו רק דרך חברות המספקות אינטרנט 'כשר'. אמנם רבים טוענים שהיום אין אפשרות לקיים חיים נורמליים בלי אינטרנט למרות הנזקים שהוא עלול לגרום, וממשילים את הדבר לסכין מטבח חדה, שלעיתים היא פוצעת את המחזיק בה ואף משמשת ככלי רצח בידי עבריינים, אך אין מטבח שיכול לתפקד בלעדיו; אולם, מעיר המחבר, המשל אינו דומה לנמשל: אם בעיר מסוימת בכל בית שני היה נפגע מישהו קשה או נרצח בסכין מטבח - אכן היו גוזרים איסור על סכיני מטבח באותה עיר... בכל אופן, נוסף להתחברות רק דרך אינטרנט 'כשר' ומסונן, פוסקים רבים מחייבים לשמור בזמן השימוש באינטרנט על דיני 'ייחוד', דהיינו להיות תמיד במקום שאחרים מצויים בו, כדי 'שלא נבוש ולא ניכלם ולא ניכשל' ח"ו...

אבל גם בשימוש כשר בתכלית מצד דיני הצניעות - האינטרנט מציג בעיות הלכתיות קשות: הראשונה היא שמיעת וקריאת וצפייה בלשון הרע ורכילות בכמויות אדירות, בעיקר למי שגולש ברשתות חברתיות ונכנס לפורומים מסוגים מסוימים. הסברא להקל היא בדרך כלל הטענה שמעצם הימצאות הידיעה הפוגענית הזו באינטרנט ברור שרבים כבר מודעים לה, ויש כאן את הקולא של 'באפי תלתא'; אולם הקולא הזה אינה פשוטה כלל ואינה חלה בכל מצב, וצריך להימנע עד כמה שאפשר מלקרוא או לצפות בדברים שיש בהם לשון הרע, ואם עברת וקראת - להקפיד שלא להאמין בזה (להתייחס אל הדברים כאמירה שאין בה ממש, גם אם הלב נוטה להאמין בהם) וכמובן שלא להפיץ את המידע הפסול הזה לאחריים. דווקא בבעיה זו המחבר אינו מאריך, כי הוא עוסק בעיקר בדיני ממונות, שבהם בעיית האינטרנט היא בעיקר פגיעה בזכויות יוצרים בהורדת תמונות, שירים, תוכנות, סרטים וכד'. וגם אם מישהו מקפיד ולא מוריד לעצמו דבר - הוא בדרך אינו בודק, כאשר הוא מקבל מאחד מחבריו דואל או דיסק עם שיר או תוכנה וכד', האם אכן מדובר בחומרים המותרים בשימוש חינוכי, ובאופן תמים זה הוא יכול להיכשל בקלות ובלי משים בגזל גמור. ואם מדובר בצדיק שמקפיד לא לקבל מחבר שום תמונה או שיר וכד' שאין החבר מעיד עליהם שהם חינוכיים - מה יעשה אותו אדם אם במקום עבודתו הוא מתבקש לעשות שימוש בתוכנות או תמונות וכד' שלא ברור לו מה מצבם הממוני-הלכתי ומה מקורם, האם הוא יכול לסמוך על הבורס שהכל כשר, ואם לא - להאמין שהעבירה לא תחול על המשתמש?...

הרב אביב עוסק בהרחבה גם בהכנת דיסקי גיבוי לתוכנות או סרטים וכד', והוא קובע שהכל על פי הנסיבות: אם על הדיסק המקורי כתוב שהזכויות שמורות על פי חוקי המדינה או הדין הבינלאומי - מותר לו להכין לעצמו דיסק גיבוי, וגם העתקים לצורך שימוש עצמי (בלבד!) במחשבים אחרים; אם היוצר כותב שהזכויות שמורות 'על פי דין תורה' - אין מנוס אלא לברר אצל היוצר או המפיק מה בדיוק מותר לעשות ואלו זכויות שימוש נכללות בקנייה, או האם ישנה בזמנו ובמקומו מדיניות אחידה מקובלת וידועה בעניין זה; ואם כתוב בפירוש על הדיסק או באתר ההורדה שהזכויות שמורות על פי החוק וההלכה, ואח"כ נמצא פירוט, כמו למשל ש'אסור לעשות כל עותק שהוא', או 'מותר לשמור כקובץ במחשב אחד בלבד' וכד' - אין ברירה אלא לקבל את התנאי הזה כמו שהוא, ואין אלא לומר שהשימוש

בתיבות 'על פי החוק' היה רק כדי לגרום להרתעה מסוימת, ולא כדי להקל על התנאי בהעברת הממון מבעל הזכויות למשתמש.

גם תוכנה בבעלות גוי אין היתר גורף להעתיק בלי רשות: המחבר קובע שגזל גוי אסור, וזה כולל גם העתקה ללא רשות. אמנם בדיעבד אין חובה לשלם לגוי על הגזילה מפני שאין דין השבת אבידה לגוי, אך גם כאן אם יש חשש של חילול השם - הפקעת ההלוואה אסורה וצריך גם לשלם לגוי. גם כאשר שולחים מחשב לתיקון לא הכל מותר: אם הטכנאי מתקין תוכנות משודרגות, או מוחק תוכנה שנפגמה ומתקין אותה מחדש - צריך לבדוק שיש לו הרשאה לעשות זאת, אחרת הסתבכנו שוב...

המחבר מאריך בעניין 'זוטו של ים': האם אין הרשת כולה כים גדול, שכל מה ש'נפל' אליו הרי הוא אוטומטית הפקר גמור? למסקנה דעתו היא שתוכנה ברשת אינה 'אבידה מדעת' אלא יש בה רק ייאוש מהשבת חוב, כאשר רק בייאוש גמור לכמה דעות פטורים מהשבה - וכאן אין מדובר בייאוש גמור. והראיה לכך: בסוף הספר מובאים ראיונות שערך המחבר עם שני 'נוגעים בדבר': הזמר מרדכי בן דוד, והמפיק יוחי בריסקמן שהוא הבעלים של כל הזכויות של שירי הזמר יעקב שוואקי. שניהם ענו פה אחד: אין מחילה ואין יאוש על שירים ואלבומים שהועלו לרשת, בין אם הועלו בלא רשות, ובין אם הועלו ברשות וקיימות דרכים חוקיות להורידם עבור תשלום; שניהם ענו שהם אינם מתירים אפילו הורדת שיר אחד ללא תשלום, מפני שהיתר כזה יפרוץ את הסכר לחלוטין; שניהם עמדו על כך שהם עושים מצידם כל מה שהם יכולים כדי להגן על רכושם, הם מעסיקים מומחים שכל תפקידם לאתר אתרים שנמצאים בהם שירים גזולים והם דורשים מהם למחוק את השירים ואף מנסים להעמיד אותם לדיון, כך שבוודאי שאין כאן שום צד של יאוש. וכך מסיים מרדכי בן דוד את דבריו בנושא: הרוצה לעשות תשובה ימחוק את כל השירים שהעתיק בצורה לא חוקית, יקבל על עצמו מעתה ועד עולם לשלם על השירים שהוא רוצה להוריד מהרשת או לקנות את הדיסקים שמכילים אותם, ורק אז הזמר ובאי כוחו ימחלו על העבר; ולא כדאי לסמוך על שיטת 'אחטא ואשוב'...

בין החומרות הרבות בספר, חומרות שהם למעשה דין גמור, קיימות גם קולות מעטות. אך כפי שהציע הרמח"ל במסילת ישרים 'כל קולא צריכה בדיקה', ולכן בשאלות מעשיות יש לפנות לפוסקי הלכה, ולא לאפשר לעצמנו להסתמך על שמועות ועל היתרים הפורחים באוויר, תרתי משמע...

מוריה. קובץ תורני לחידושי תורה והלכה גנוזות ראשונים ואחרונים ופרקי עיון ומחקר. שנה לב, ניסן תשע"ג (גליון ו-ח [שעה-שפ]). ירושלים, מכון ירושלים. דש עמ'. (02-6510627)

עוד גיליון מלא וגדוש, למעלה משלוש מאות עמודים, שיצא לאור בזמנו לקראת הפסח, ובו כשישים מאמרים ותגובות בכל חלקי התורה. בראשו פסקאות חדשות מכתבי הרא"ה ורבנו ירוחם, אחריהם תשובות מחכמים קדמונים מכת"י עם מבואות והערות, חידושי תורה והלכה מגדולי הדור זצ"ל ושליט"א ומתלמידי חכמים שונים - רובם בענייני הפסח וההגדה וספירת העומר, וכן בירורי הלכה, חלקם מרתקים: הרב אשר וייס מברר את גדר ההערמה בחמץ ובשאר נושאים, ר' צבי רייזמן עוסק בשאלה אם עובד של גוי יכול לקנות עבורו חמץ, ועוד. בין 'מכתבי התורה' נמצא מכתב של הרא"ה קוק לגאון רבי מנחם זמבא הי"ד, וכן מכתבים של הסטייפלר, של רבי בנימין מנדלזון ושל הרב הורוביץ חבר הבד"ץ ואב"ד שטרסבורג, והערות שונות - כולל בעניין התכלת. גיליון מכובד ביותר.